

LES ARRELS CRISTIANES DE MALLORCA

UNA REFLEXIÓ DES DE LA HISTÒRIA PROJECTADA EN EL PRESENT

*per Pere Fullana i Puigserver.
Historiador i professor de la UIB*

Amb la mirada posada en el present

El nostre principal objectiu és parlar d'arrels, d'arrels cristianes i d'arrels cristianes a Mallorca, en clau històrica i en perspectiva de present. Vivim un temps caracteritzat per canvis culturals profunds, com a conseqüència de la revolució silenciosa que ha afectat intensament els àmbits de la religió i les seves manifestacions. Tanmateix, assistim al naixement d'un temps nou marcat, també, per la regeneració de la fe, pel sorgiment de models nous de viure i de percebre la fe. Precisament per això, cal reflexionar, aprofundir i cercar les fonts, les arrels, les essències, allò fonamental, allò que persisteix i dóna sentit i raó a la nostra fe i a la nostra manera d'entendre la religió en el món actual.

És clar que la nostra referència principal, també històricament, és la Paraula de Déu. La font és, indubtablement, l'experiència i la causa de Jesús de Natzaret. Això no obstant, aquesta no és la finalitat de la meua intervenció, sinó més aviat reflexionar sobre la comunitat cristiana a Mallorca en la història, és a dir, aquell grup de dones i homes que, inspirats per la Paraula, han consolidat una cultura religiosa concreta, particularment aquells components més intemporals d'aquesta cultura, aquells elements que n'han esdevingut els símbols, les icones i els punts de referència patrimonials, existencials i identitaris.

En aquest sentit, cal tornar sobre els elements de persistència, sobre allò que es manté més immutable en el context de mutació permanent. La pregunta sobre les arrels és la que es varen plantejar Jaume Vicens Vives, Joan Fuster i Josep Melià, durant els anys seixanta, per explicar Catalunya, València i les Illes Balears. Tots tres pensadors, per caracteritzar els seus respectius pobles, partien de la història, però hi incorporaven, sobretot, elements de caràcter antropològic, psicològic, cultural i geogràfic. Allò que ha configurat profundament la manera de ser i l'univers mental de cada poble no depèn exclusivament d'un sol factor, sinó més aviat de la transversalitat i la disposició, en el temps, de molts elements alhora. Allò més important no són els fets històrics aïllats, sinó la interiorització i la vivència profunda de la història. Allò que realment interessa és la història viscuda i purificada en l'alambí d'una col·lectivitat, i de la qual resten les essències i els components químicament més purs. Més enllà dels canvis i les grans transformacions, persisteixen components que han estat interioritzats de tal manera que es poden arribar a somatitzar i a reproduir en la genètica col·lectiva, fins a convertir-los en referents diferenciadors.

Se suposa, no obstant això, que allò més profund, essencial i no qüestionat, allò més immutable i les arrels, fins i tot, es regeneren. Entenem, doncs, per arrel aquell substrat que ha fet possible una religió modeladora i enquadernadora de la personalitat d'un col·lectiu humà, al llarg de la història. És aquella sang que ha corregut per les venes d'un poble i que l'ha vivificat en períodes de llarga durada. En temps de bonança i en períodes de dificultat. Els sociòlegs, com ara Ignacio Sotelo per exemple, quan parlen d'arrels religioses es refereixen a tot allò que ha fet possible la continuïtat de la religió. Així, Ignacio Sotelo afirma: "Con la 'persistencia' se alude al hecho de que la religión, pese a los pronósticos de la modernidad ilustrada, no se haya eclipsado en la sociedad industrial desarrollada."¹ Malgrat la sequera provocada per la laïcitat i la secularització persisteixen components de caràcter religiós que impregnen de sentit la quotidianitat de les persones i de la ciutadania. En definitiva, per tant, assumim com a arrels aquells elements que fan possible la pervivència en el temps de determinats components de caràcter religiós.

Aquests ingredients arriben a formar part de les essències d'un poble, d'una nació, d'un Estat i d'un continent. Ho hem vist aquests temps en relació amb la polèmica sobre si la Constitució Europea havia o no de fer una referència explícita a la fe cristiana. Sobre aquesta qüestió, de fons, es produí durant els primers mesos de 2004 un debat seriós. Els dos grans corrents

(1) SOTELO, Ignacio, "La persistencia de la religión en el mundo moderno", a DÍAZ SALAZAR, R.; GINER, S.; VELASCO, F., *Formas modernas de religión*, Alianza Editorial, Madrid 1994, pàg. 40.

polítics europeus dominants coincidien que Europa, tal com s'entén avui, és una construcció fonamentada sobre els valors cristians, entesos, per uns, com a valors difusos i genèrics; mentre, els altres, n'observaven una presència més formal que s'havia d'explicitar fins i tot en l'articulat de la nova Constitució Europea.

En contraposició a les arrels situaríem tot allò que es considera producte social sacralitzat, és a dir, els elements de consum religiós dels quals fan ús fins i tot aquells que no es consideren creients en un sentit convencional. Allò que els sociòlegs anomenen la religió “blana” o “light” de simple consum. Aquesta religió evidentment és superficial i a penes no ens serveix per explicar allò que pretenem. Perquè, en el nostre cas, allò que ens interessa és trobar els elements que alimenten l'ésser dels cristians d'avui, sempre tenint ben present que hi ha trets que estan en els fonaments i sobre els quals s'ha construït la resta de valors. És obvi, que ens referim al paper considerable que realitzaren les esglésies cristianes a l'hora de nodrir la societat de referents intel·lectuals, ideològics i culturals, com ha apuntat l'historiador gironí Joaquim Maria Puigvert.² En aquesta direcció cal emmarcar el debat que persisteix a l'Estat espanyol sobre l'obligatorietat de l'assignatura de Religió cristiana a l'escola. El fet cultural a Espanya, en les seves diferents manifestacions, difícilment es pot entendre en la seva complexitat sense uns coneixements bàsics i elementals sobre el fet religiós, i molt concretament, això no és possible sense conèixer el paper de la religió cristiana en la seva història.

Convenim, així, que hi ha uns elements antropològics i culturals que esdevenen definidors per a qualsevol societat humana. Entre aquests trets, ens interessa apuntar vers aquells que estan amarats pel fet religiós. Si observem el paisatge urbà, a tall d'exemple, ens adonam que vivim en una societat clarament marcada per la fe cristiana, amb un domini absolut de simbologia religiosa (creus de terme, noms de carrers, temples, monuments, etc.). Són els símbols externs d'una societat sacralitzada, un model que en bona part ha caducat, s'ha transformat i ha donat pas a paisatges nous, seculars, amb una presència ara més aviat invisible de la religió. Malgrat aquesta invisibilitat, el cristianisme continuaria modelant aquelles cultures en les quals s'insereix, sense indentificar-se plenament amb cap de les quals, perquè el seu destí és coexistir amb totes les cultures. Això no obstant, hi ha cultures que, com la nostra, durant segles han rebut un influx rellevantíssim de caràcter religiós i difícilment es poden entendre al marge d'aquest component.

La fe, tanmateix, també és un fet heretat de generació en generació, un element que ha caracteritzat la nostra manera d'entendre'ns a nosaltres mateixos i d'explicar el món, que ha aportat elements essencials en la nostra ma-

(2) PUIGVERT, Joaquim Maria, *Església, territori i sociabilitat als segles XVII-XIX*, Eumo Editorial, Universitat de Vic 2001, pàg. 13.

nera de comprendre tot allò que ens envolta. No obstant això, són cristianes les nostre arrels? Són cristianes les arrels que alimenten les nostres accions, els nostres pensaments, reflexions i projectes? Aquests interrogants avancen respostes genèriques diverses que, fins i tot en el cas particular de Mallorca, on històricament la religió ha tingut un pes, marquen una tendència a la baixa del paper que els valors religiosos tenen en la vida quotidiana actual.

Amb el pas del temps, també ha canviat el punt de mira de l'historiador. Allò que no ha variat és la història, però sí i d'una forma evident i lògica, les inquietuds, les exigències i la sensibilitat col·lectiva. Només un exemple. Allò que es considerava com a més rellevant del passat –els elements de poder, les jerarquies socials, els elements més heroics i extraordinaris– ha cedit el seu lloc i protagonisme a les classes populars, a totes i cadascuna de les persones, fins i tot allò més insignificant és important i rellevant perquè tot és història, i la història en realitat és un magma solidificat amb partícules i matisos força diferents. Tradicionalment, la història era una mena de mirall, un punt de mira a imitar o a mimetitzar. Ara, en canvi, la història és un referent, un indicador de gran utilitat per a entendre la pèrdua de pes social de la religió i alhora valorar la importància de la religió en la societat, amb formes i dinàmiques noves. Ja no ens serveix la història com un referent de seguretat, que tenia en el passat, quan hom insistia en el seu caràcter dogmàtic, sòlid i inqüestionable. Fins a mitjan segle XX, per exemple, la cristiandat observava l'Edat Mitjana com una època daurada, el paradís perdut o el paradís que calia no perdre, tot mitificant aquell període com l'època d'esplendor de l'Església. Tanmateix, hem passat d'una religió viscuda de forma sociològica a entendre la fe com una opció personal emmarcada en un context comunitari. Per això, potser, vivim un temps que ens exigeix anar a l'essencial. En aquest sentit el nombre de creients, amb una experiència religiosa profunda, avui seria major que en el passat. Allò que hauria minvat, i no pocs creients dirien que per sort, és el poder de la institució eclesiàstica: la religió institucionalitzada hauria perdut força a canvi de guanyar-ne una experiència religiosa més depurada, com afirma el sociòleg Ignacio Sotelo.

Cada generació ha de plantar cara a una realitat i a una problemàtica nova i mira el passat en funció d'allò que ha de resoldre; allò a què ha de donar sentit; cerca llum per il·luminar un present opac i gris; cerca sal per condimentar una realitat insípida. El passat no es repeteix, però es reproduïxen errors per desconeixement del passat. El professor Joan Bada afirmava no fa gaire en un col·loqui a la Universitat de València que, durant la transició democràtica, havia aconsellat al cardenal Jubany que els bisbes fessin un curs d'història de les relacions Església-Estat espanyol durant el segle XIX, per no cometre els mateixos errors. El més important de tot plegat és el convenciment que cal anar més enllà de la superfície i aprofundir a partir dels problemes i la forma com es van cercant sortides i camins. La història sempre

és dialèctica, diàleg i consens permanent. El P. Congar, ja els anys cinquanta, ens alertava sobre aquesta mateixa dinàmica en el si de la comunitat cristiana en el seu llibre *Verdaderas y falsas reformas de la Iglesia*. L'Església està vivint de forma permanent processos carismàtics, períodes de rutinització i conjuntures de reforma, com ha destacat M. Hill.³

Tanmateix necessitam recórrer a la Història. Som un poble, amb una trajectòria específica, amb una tradició, amb uns elements caracteritzadors i configuradors. I molt probablement estariem d'acord que tots els pobles necessiten elements simbòlics de cohesió i tenen l'obligació de pensar històricament. Joan Francesc López Casasnoves afirmava que, quan pensam històricament, ens volem referir a allò que aquest coneixement significa com a senya d'identitat d'una col·lectivitat humana, que serveix per a definir-la en el present i per a orientar-la cap al futur.⁴ Pierre Vilar, el gran historiador hispanista, escrivia el 1957: "Si jo no cregués la ciència històrica capaç d'explicació i d'evocació davant de la dissort humana i de la grandesa humana, no passaria pas la meua vida enmig de xifres i protocols."

Som en la mesura que tenim un passat, una experiència viscuda, acumulada, interioritzada (conscient o inconscientment), una manera de ser racionalitzada, una identitat, una manera pròpia i diferent d'estar en el món. Som en la mesura que tenim la capacitat suficient de saber allò que volem, que tenim horitzons, fites i compromisos individuals i col·lectius. Som en la mesura que ens entenem a nosaltres mateixos com un col·lectiu que lluita amb valors compartits. El Concili Vaticà II, a través de la constitució dogmàtica sobre l'Església, ens recorda que som poble, comunitat, poble de Déu, homes i dones amb personalitat que miren el passat sense temor, sense complexos, capaços d'integrar allò de positiu i de negatiu que hi ha segons els cànons establerts de cada època. El cronista i erudit mallorquí Antoni Furió, el 1850, publicà *Martirologio para las islas Baleares y Pitiusas*. La seva principal finalitat era precisament posar de manifest la riquesa i la diversitat d'experiències i d'iniciatives que configuraven la història pròpia, amb el desig de servir-ne la memòria i de servir de punt de referència per als creients del seu temps. En realitat, Antoni Furió defensava que les Balears tenien el seu santoral propi i sostenia aquells fets i aquelles persones que considerava paradigmàtiques, exemplars i referents simbòlics per als balears. Sense adonar-se, probablement, compartia una forma moderna de fer història, en la qual l'historiador no és un cronista o un antiquari, amb més o menys habilitats per a restaurar allò antic. L'historiador avui s'entén més aviat com un humanista, un analista, un observador atent que amb una metodologia empírica descriu i explica la societat, incorporant a la seva anàlisi elements de llarga

(3) HILL, M., *Sociología de la religión*, Ediciones Cristiandad, Madrid 1976.

(4) *Diari de Balears* 5 de novembre de 2004.

durada, que no es limiten als temps presents o a la tasca del sociòleg. L'historiador cerca la veritat, no amaga, no dissimula, no maquilla, no treballa per agradar, per complaure o per servir un producte de consum fet a mida.

El professor Francisco José Carmona, en el dintell del seu treball *Juventud e Iglesia en España. Una perspectiva histórica*, citava, ben intencionadament, Pierre Bourdieu: “Si mi discurso es decepcionante, incluso a veces deprimente, no es porque me divierta desanimar, todo lo contrario. Es porque el conocimiento de las realidades conduce al realismo y el sociólogo tiene que situarse constantemente en el doble papel de aguafiestas y de cómplice de la utopía.” L'historiador pot fer seves perfectament aquestes paraules. Perquè la utopia –és a dir el Regne de Déu– ha estat, al llarg de la història, allò que veritablement ha donat sentit i la brúixola dels cristians carismàtics. Des de la història allò que es constata és que la secularització que comporta la modernitat, en lloc de sepultar la religió, l'ha depurada, i ha netejat la idea de Déu d'elements culturals i de referents obsolets. Ho afirma, sense embuts, el professor Ignacio Sotelo, referint-se a la modernitat i les seves conseqüències purificadoras per a la religió: “La innovación fundamental que aporta la modernidad es la marginalización de la religión en un mundo pluralista... ¿acaso no es la marginalidad la situación originaria del cristianismo? ¿la marginalidad cultural –el mundo judío– y la marginalidad social –los pobres y los esclavos– fue algo más que un mero accidente histórico en los orígenes del cristianismo? ¿No existiría una relación esencial entre el cristianismo y marginalidad, en los distintos significados, sociales y culturales de este último concepto? ¿No se coloca ya en una posición marginal el que renuncia al poder, a los honores, a la riqueza, y proclama el amor como la forma de relación entre los humanos?”⁵

Fragments essencials del fet religiós a Mallorca

Allò que predomina, sobretot, quan observam el passat és el catolicisme posttridentí, contrareformista; una manifestació de la fe fonamentada en el ritual, en l'exteriorització, composta d'elements barrocs. No obstant això, per ventura val la pena anar més enllà d'una lectura simplificada de tot plegat i penetrar en la intimitat i les interioritats d'un poble que, a més de la seva vivència aparentment superficial de la fe, també ha generat profetes, fundadors, missioners, màrtirs i escriptors amb abundància, i ha llegat un patrimoni religiós d'una rellevància excepcional. Aquest és, pensam, el substrat i el terròs que ha fruitat vides i experiències singulars, que ha fonamentat una

(5) SOTELO, Ignacio, O.c., pàg. 49.

forma d'entendre globalment la vida i la fe sobre els fonaments simbòlics i sobre una herència que cada generació reinterpreta i adapta als temps nous.

Entre aquests components comptam en primer lloc amb **elements temporals** (manifestacions externes i rituals sagrats). No és el moment de repassar el riquíssim inventari de **festes populars** que tenen el seu fonament en elements religiosos i que els mantenen, sobretot des de l'Edat Mitjana fins a l'actualitat, i en alguns casos certament com a elements de continuïtat amb l'avior, amb indicis certs de cristianització de cultes i festivitats paganes de l'antiguitat. En aquest sentit la societat illenca està teixida, en bona part, amb fil que sosté colors de caràcter religiós. Un recorregut pel calendari festiu aporta el mapa conceptual d'un present que manté els símbols i actualitza el significat d'aquells components identitaris.

La festa, la concentració o el pelegrinatge, en forma de celebració, romeria o festivitat puntual, representa únicament el vessant visible d'una fe, d'unes conviccions, d'unes creences que vistes en conjunt ens permeten explicar i entendre la identitat. El calendari festiu, religiós i cívic, de cada municipi i la suma d'aquestes diades i expressions ens aporta una fotografia més o menys exhaustiva del tarannà del país.

Unit a les principals festivitats, cal recordar també la resta de components del calendari litúrgic, entès com el marc de referència, encara, de la roda del temps: Nadal i Pasqua, les romeries primaverals i les festes relacionades amb els santuaris, ermites i altres indrets reforcen aquesta idea. Les processons de Setmana Santa, sobretot, han esdevingut un dels components més controvertits d'aquest calendari. Sobre aquestes manifestacions hom pot formular tota casta de dubtes, relacionats amb el vessant cultural, tipisme, juntament amb altres productes de caràcter turístic, talment com si es tractàs d'un producte marcat pel casticisme. Una major identificació amb les festes pròpies, d'una forma especial les de cada lloc. Referents comuns que transcendissin el món localista... Aquestes festivitats, destinades a moure la col·lectivitat, potser no són equiparables a la celebració dels sagraments, ni a l'assistència a la missa dominical, però reflecteixen valors i fites que ajuden a dibuixar el mapa general. Damià Duran, l'antropòleg i estudiós mallorquí, ens ho ha recordat en les seves obres *Roda de folklore pagès* (1983) i *L'enginy de l'oci* (1994). En aquestes edicions s'estudia la profunditat i el particularisme de les celebracions a Mallorca, vistes des de la tradició i del significat simbòlic de la comunitat pagesa. Des d'aquest punt de vista, Mallorca manté un teixit festiu propi, amb un alt component de caràcter religiós, probablement diferent a la resta de les Illes i distint de la resta de regions de l'Estat. En realitat allò que posen de manifest és la forma particular que, històricament, ha tingut la societat mallorquina de viure i formalitzar la vivència de la fe.

En segon lloc, cal fer referència als **elements espacials** simbòlics i referents del sagrat. Per una banda cal reconèixer el pes que tenen llocs sa-

grats com els santuaris marians, la Sang, les ermites, les creus de terme, monestirs, convents, centres assistencials, monuments de personatges rellevants (Juníper Serra, Ramon Llull, Cardenal Despuig, etc.), les esglésies de repoblament, els temples parroquials o la Seu, per posar alguns exemples. L'exclusivitat de la simbologia catòlica no vol dir que no existeixin referents d'heterodòxia i components que fan memòria de la interreligiositat del passat i del present. Els elements laics encara tenen significats menors, com ara els monuments civils (la creu de la Batalla, el monument a Jaume III, les tombes dels reis de Mallorca, la plaça del Rosari...). El patrimoni religiós també té connotacions cíviques i una projecció social, en la mesura que reflecteixen l'esperit d'un temps en el qual aquests espais també complien una finalitat social, sobretot perquè escenificaven allò que eren els valors dominants. Els noms dels carrers i la memòria associada a la història i la cultura pròpia de les ciutats i els pobles, amb els seus personatges més rellevants i els fets que han quedat immortalitzats en plaques commemoratives, museus i centres d'interpretació. L'inventari de tots aquests elements simbòlics ens permet radiografiar els components invisibles d'una societat, molts dels quals arrelen en el passat. Seguint aquest fil, el professor Aranguren argumentava la necessitat de recuperar el rol cultural de cohesió de la religió: "Esta caída de las 'iglesias' como 'locus' de lo sagrado ¿anuncian en realidad la desaparición de toda la iglesia establecida? Al menos por el momento, no lo creo así. Hemos comentado la pérdida que han experimentado las iglesias de sus antiguas funciones como fuentes y agentes transmisores casi exclusivos de la cultura. Sin embargo, conservan un rol cultural menor aunque todavía importante en la vida cotidiana o semanal, como lugar de encuentro y de comunicación entre los miembros de un mismo sector de la sociedad, de una misma etnia o comunidad de origen. Esto significa que los hombres que viven en sociedad tienen necesidad absoluta de un mínimo de institucionalización en todos los órdenes de la vida, incluido el religioso."⁶

En tercer lloc, encara hi podem afegir els **elements devocionals i carismàtics**, ens referim a aquells personatges que culturalment, socialment i religiosament el país considera rellevants. La nostra comunitat compta amb un santoral més aviat reduït, i en alguns casos, beats sense reconeixement canònic i d'altres ja consolidats: Ramon Llull, Santa Catalina Thomàs, Sant Alonso Rodríguez, Beat Juníper Serra i Beata Francinaina Cirer. També hi ha un seguit de personatges en procés de beatificació, servents de Déu, com ara Miquel Maura, Sebastià Gili, Margalida Amengual, Francesca Alcover, Miquel Costa i Llobera, Sebastiana Lladó i Mare Alberta, entre d'altres. En aquest santoral hi predomina el referent femení, popular, pròxim, humils,

(6) ARANGUREN, J.L., "La religión hoy", a DIAZ SALAZAR, R.; GINER, S.; VELASCO, F., *Formas modernas de religión*, Alianza Editorial, Madrid 1994, pàg. 36-37.

sants i santes que provenen de les classes populars i pageses. És veritat que persisteixen en el santoral popular sants forans amb una gran petjada popular, com ara Sant Sebastià i Sant Antoni, sobretot. El registre d'aquests sants i santes es podria fer més extensiu i podríem recuperar diverses tradicions carismàtiques que han existit en l'Església mallorquina, testimonis i experiències que no sempre han estat prou reconeguts. Ens referim a Ramon Llull i el franciscanisme popular; les dones il·luminades i visionàries (segles XVI-XVIII); les beates consagrades a la costura i a l'ensenyament del catecisme. Miquel dels Sants Oliver, el 1901, es lamentava que el poble mallorquí fàcilment s'identificava amb una religió populista, emotiva i sensiblera, entre d'altres coses perquè era un poble supersticiós, amb una religiositat marcada pel seu component màgic i teatral. En aquest sentit retreia les grans celebracions populars i la devoció popular al voltant de la beatificació de Catalina Thomàs, el 1791. Aquest mateix poble, per altra banda, no alimentava cap component de caràcter sentimental envers la figura senyera de Ramon Llull, per altra banda el referent més universal de la nostra fe. Ha existit un cert consens que, en el cas de Mallorca, hi predominava una fe escassament racionalitzada i formada. La base de socialització i de formació era bàsicament el catecisme i la predicació, almenys fins al decenni de 1960. S'ha fet, fins i tot, una especial incidència en el dèficit de continguts religiosos de les classes populars. El component racional de la fe estava reservada als sectors dirigents, a la jerarquia, als sectors "durs" de la religió, mentre el poble es mantenia en una fe elemental i primària. La pobresa de continguts i la senzillesa amb què s'ha viscut majoritàriament la fe a casa nostra també és un testimoni de la profunditat de la vivència de la religió invisible, personal i privada..., a voltes, fins i tot en contraposició a una fe més aviat eclesiàstica i institucional. Aquest model ens serveix per a recuperar els elements teològics sensibles a la pobresa i les marginacions, al llarg de la història, per a fer memòria de tots aquells que feren de la seva vida un testimoni silenciós de fraternitat, solidaritat, convivència i diàleg.

Finalment també comptam amb un seguit d'**elements interreligiosos i interculturals**. Ens referim, d'inici, a Ramon Llull i a Anselm Turmeda, reflex del radicalisme de l'Edat Mitjana. El primer, compromès amb el diàleg i la confrontació teològica i filosòfica amb els musulmans; el segon, convertit a l'islam, des de Tunícia treballa en les relacions amb els cristians de la Mediterrània. Per altra banda, aquests personatges també ens remetent a les problemàtiques posteriors, com ara el corsarisme, la pirateria i les relacions tenses a la Mediterrània, que provocaren accions carismàtiques rellevants, com ara el sorgiment d'alguns ordes religiosos mendicants dedicats a rescatar ciutadans de les Illes que eren segrestats i portats al continent africà. La història de Mallorca està plena d'experiències d'aquesta mena, sobretot amb habitants de la perifèria de l'illa, víctima de la violència i de les incursions.

La comunitat cristiana de Mallorca, a més, necessita fer una reflexió profunda sobre el seu comportament amb la comunitat jueva i amb els conversos o xuetes, sobretot des del segle XVI fins al XIX. També en aquest terreny ens interessa recuperar les actituds més evangèliques i assumir que formam part d'un poble que històricament ha alimentat actituds d'intolerància respecte de les minories religioses existents.

Per altra banda, també hauríem de conèixer amb més exactitud la presència a Mallorca de comunitats evangelistes o metodistes, sobretot des del començament del segle XIX. En aquest sentit, el nostre passat no és precisament un exemple a imitar en relació amb la intolerància i el menyspreu que els catòlics manteníem en relació amb la llibertat de cultes i la presència de minories culturals. Amb la teologia pastoral del Concili Vaticà II, necessitam també, com a comunitat cristiana amb una història, recuperar un passat ric de matisos, ric de confrontació, però escassament exemplar pel que fa a actituds de diàleg.

De quina història estam parlant, doncs?

En primer lloc, d'aquella que recull la trajectòria i l'experiència del poble més senzill, les respostes creients que es mantingueren des de posicions llunyanes al poder. Una història que segueix el fil de les intuïcions i les vivències particulars i comunitàries de tots aquells que cercaren el bé. Hi ha consens, no tan sols ara, que a Mallorca hi ha hagut figures i iniciatives exemplars, tot i que no sempre han tingut el reconeixement de la institució eclesiàstica. La manca de reconeixement no necessàriament és el resultat d'enfrontaments o de dissidències. Potser, també, una conseqüència de la nostra manca d'autoestima. En realitat ens interessa la religió marginal al poder, l'experiència d'aquells que no han cercat el reconeixement, sinó la fidelitat amb l'Evangelí. En aquest sentit el professor Sotelo afirma: "En una coyuntura en la que la religión, desalojada de los salones principales, ha quedado arrumbada a los desvanes y sótanos de la sociedad, toma fuerza la tesis de que la experiencia religiosa, cuando no se ha negado a sí misma al identificarse con el poder, tiene siempre algo de marginal."⁷

En segon lloc, ens interessa sobretot la labor abnegada i secular de la paraula. És a dir, la tasca ingent de generacions i generacions entregades a ensenyar el catecisme, a educar cristianament, a ensenyar i a fer intel·ligible el missatge de Jesucrist. No tant l'experiència sempre cridanera de la predicació, sinó més aviat la d'aquells que no formaren part de la jerarquia, però sense els quals el clergat no hauria connectat mai amb les classes populars.

(7) SOTELO, Ignacio, O.c., pàg. 45.

En tercer, voldríem destacar el contacte i la proximitat als més pobres: el franciscanisme observant (Hospital General, la Pietat), els hospitals des de l'Edat Mitjana, el contacte amb els presos i els segrestats (els mercedaris i els trinitaris); el compromís eclesial de dones de classes populars que no podien accedir als monestirs de poder (les beguines); la tasca educativa femenina (Sor Isabel Cifre); l'accés de les dones humils als monestirs després de la reforma (Catalina Thomàs); la tasca ingent de milers de dones entregades a la qüestió social i educativa (les germanes de la Caritat, les Filles de la Misericòrdia, les Agustines de l'Empar, sobretot) amb la Inclusa, la Casa de Misericòrdia, i tantes experiències després de dones que treballen per les dones més necessitades; la tasca missionera de l'Església... Molt lentament els historiadors estan incorporant aquestes experiències entre els seus objectius d'estudi.

En quart, el cristianisme ha significat un pas en la instauració d'un regne de llibertat i de fraternitat. El prototip religiós tradicional posava el fonament de la vida en Déu i feia que totes les esferes de la vida desembocassin en la religió. Un dels documents de l'Arenal, de 1896, deia: "El tañido de la campana nunca oído en aquella salvaje naturaleza, debe anunciar todos los días, lo mismo la aparición de la aurora, que la de los vespertinos...". Quan la religió entra en escena és per ordenar-ho tot, per esdevenir el centre de la vida, el regulador, el batec de la vida d'un poble. Els pobles es desenvoluparen al voltant dels campanars, és menester no menysprear tot el que allò va significar de vertebració, de codificació de valors, de disciplina. Sense aquella experiència segurament avui seria impensable el paper cohesionador de les esglésies. "Hoy estamos expresamente de acuerdo –afirma el profesor Velasco–, en que en cuanto europeos, no podemos comprender seriamente los conceptos que determinan (honestidad, persona, libertad...) sin asimilar el pensamiento religioso judío-cristiano. Recorrer la historia europea es asumir que el espíritu teológico es, en cierto grado, la sangre que ha corrido en las venas del mundo europeo. Las concepciones políticas y morales de nuestra civilización son deducciones de la metafísica religiosa predominante: deducciones unas veces e imposiciones otras. Pues el factor religioso ha constituido un factor de freno o impulso para poder llevar a la práctica cualquier transformación."⁸ La religió a Europa ha inspirat valors, ha fet interioritzar virtuts personals i socials (la bondat, la justícia, la fraternitat). Des de Sant Benet, patró de la cultura fins a Sant Francesc el patró bo, tot plegat fins a arribar als sants i santes dels nostres dies, és a dir, aquells que continuen reproduint els valors essencials de l'Evangeli més transparent. Els sants, ara, són homes i dones bons, virtuoses, generosos, altruistes, creients, senzills..., no necessàriament

(8) VELASCO, Fernando, "La religión de la humanidad", a DÍAZ SALAZAR, R.; GINER, S.; VELASCO, F., *Formas modernas de religión*, Alianza Editorial, Madrid 1994, pàg. 57.

herois d'alta volada, entre d'altres coses perquè el temps present ha canviat la dinàmica i la perspectiva d'allò que es considera exemplar.

Vull acabar amb una cita del professor i condeixeble Rafael Díaz Salazar, un dels sociòlegs de la religió més prestigiosos de la universitat espanyola: “Pero si la religión –en sus diferentes formas– no es el ‘sol’, sí es la ‘luna’ con sus diversas fases. De un modo figurado podemos decir que la religión se ha vuelto más diosa que dios –en una acepción ciertamente no muy feminista–, es decir, no es el centro del poder, no es lo que coerciona y estructura todo, pero ilumina en la noche, alegra la fiesta, provoca el levantamiento de la mirada hacia un espacio inmenso, mantiene el interrogante y hasta la admiración sobre lo infinito y lo no conocido todavía. Los humanos miramos poco a la luna, pero nos servimos de ella, la necesitamos, y, cuando la contemplamos, adquirimos una nueva dimensión.”⁹ En aquest temps de transició socioreligiosa sorgeix un nou espai religiós poblat de fragments religiosos múltiples que necessiten reconstituir-se.

(9) DÍAZ SALAZAR, Rafael, “La religión vacía. Un análisis de la transición religiosa en Occidente” a DÍAZ SALAZAR, R.; GINER, S.; VELASCO, F., *Formas modernas de religión*, Alianza Editorial, Madrid 1994, pàg. 109.